

RECERCA JOVE

El cicle festiu a la Tinença de Benifassà

Núria Meseguer Ferré

Treball de recerca 2n Batxillerat

Tutor: Xavier Pomada

Departament de Llengües

Curs 2012-2013

IES la Sénia

1.- Introducció

A l'hora de triar el tema per al treball de recerca de 2n de Batxillerat -del qual aquí presento un resum- vaig tenir bastants dubtes. No sabia quin tema escollir i pel meu cap voltaven algunes idees. Tenia clar que havia de partir, o bé de Castell de Cabres, poble d'on prové la meua família paterna, o dels Ports en general. Vaig parlar amb Victòria Almuni, presidenta del Centre d'Estudis Senienecs, que em va suggerir que podria realitzar-lo sobre les festes de la Tinença que, cada cop més, tendeixen a desaparèixer. Llavors, una llum es va encendre al meu cap. No tan sols m'agradava el tema, sinó que jo havia viscut les festes d'aquests pobles de ben a prop. A més, pel fet que mai abans ningú havia tractat el tema, podria contribuir a preservar i, si és pugués, a impulsar el patrimoni cultural de la Tinença de Benifassà.

Amb l'ajuda dels de casa, vaig anar concertant entrevistes amb gent que viu al poble de la Sénia però que prové d'algun dels pobles de la Tinença. Cal destacar que tot el treball de camp ha estat extret de les divuit entrevistes que he realitzat, a dos persones de diferents sexes de cada poble. Ha estat molt interessant realitzar aquestes entrevistes; les persones entrevistades tenien aproximadament entre setanta i vuitanta anys, menys dos d'elles que ja tenien noranta i noranta-sis anys. Crida l'atenció la bona memòria que tenen per recordar fets de fa molts anys. La frase que possiblement tots m'han recordat de diferents maneres al llarg de les entrevistes és: *Qui no les fa de jove no les conta de vell o el jovent ha de xalar*.

Bàsicament les complicacions més grans que he tingut a l'hora de fer el treball han estat per una banda, com fer el buidatge de totes les entrevistes per a formar les diferents parts del treball de camp. I per l'altra, com ja m'havien advertit, l'escassa informació sobre la Tinença en relació a dades històriques o geogràfiques de cada un dels seus pobles.

2.- El sentit de la festa

Parlar de festa és parlar d'excepció, d'expressió i de relació. Excepció perquè significa trencar la rutina i fer alguna cosa diferent del de cada dia. Expressió perquè el llenguatge de la festa és un llenguatge de color, de moviment, de confusió i de riure. Relació perquè en temps de festa joves i vells es mesclen i comparteixen el carrer, els edificis i els espais públics, on participen tots junts en els actes, molt sovint sense pensar si són amics o no. Sense la gent, la festa no podria existir i sense festa, una part de la societat restaria incompleta. Forma part del patrimoni immaterial d'una comunitat i és un element definitiu en la configuració i la consciència de la identitat col·lectiva.

"Sense la gent, la festa no podria existir i sense festa, una part de la societat restaria incompleta."

“L’oferta era una forma que l’Ajuntament de la vila guanyés uns diners extra per pagar les despeses del poble.”

El segle xx ha vist com les festes tradicionals han patit transformacions importants. Els nous models i els hàbits de vida han fet desaparèixer festes o elements festius que eren mostra de valors culturals assumits per la comunitat i d’una relació amb el medi específica del territori.

3.- El pas de l’any i les festes a la Tinença

A l’hora de descriure les diferents festes representatives dels pobles de la Tinença, he seguit el calendari anual, mesclant festes de tradició religiosa i festes profanes. Normalment tots segueixen aquest calendari festiu, tret d’alguna festa pròpia originària d’un poble concret que explicaré com a excepció.

3.1- Les festes d’hivern

Nadal

Juntament amb Pasqua, Nadal és la festa religiosa més important del calendari anual. Normalment aquesta festa se celebra únicament a nivell familiar en la majoria de ciutats, però en el cas dels pobles, com els de la Tinença, al ser menuts, la unió era molt més gran. Per aquest fet, durant aquestes dates s’organitzaven, a banda dels diferents sopars i dinars de Nadal, algun que altre ball o ofertes de caràcter col·lectiu. L’oferta era una forma que l’Ajuntament de la vila guanyés uns diners extra per pagar les despeses del poble. Cada casa havia d’aportar algun producte per a poder ser rifat per la gent del poble. Aquests productes podien ser des de dolços típics com ara cócs, pastissos, rotllets, borraïnes, crespells, tallats i torrons i, en menys quantitat, animals petits com pollastres, conills, etc. L’oferta conduïa a la rivalitat entre la gent del poble per a veure qui feia les postres més bones i més ben vistes, qui donava més productes per a l’oferta o fins i tot qui comprava més. Se celebrava normalment a l’entrada d’una casa propietat de l’ajuntament, que rebia el nom de societat, associació o *salón*, segons el poble.

Els balls que es feien durant aquestes èpoques no eren amb músics professionals sinó que es realitzaven a partir d’una gramola o bé per la gent del mateix poble que tingués algun instrument i coneixements de música, ja que els ajuntaments no tenien prou diners per a pagar una orquestra. Segons Eliseo Gisbert, nascut a Coratxar, i Mercedes Cervera, del Ballestar: *Feien ball tots los diumenges, antes de sopar i después de sopar, a Nadal encara més, sempre venia Marrau, que ja anava per estos pobles de per Morella en la bicicleta a tocar als masos, en l’acordion perquè el ball era primordial, la festa era ball.*

En aquestes dates, era molt gran la diferència de tasques entre els sexes. Les dones havien de preparar tots els dinars, sopars i postres que es menjaven, dels quals tots els productes utilitzats eren fets

per elles, mentre que els homes gaudien d’una mica més de temps lliure, ja que durant aquestes dates la feina al camp és molt reduïda. Els plats principals durant aquests dies eren una bona cassolada de sopa de galets amb mandonguilles o arrossos.

El Cap d’Any era com actualment el coneixem. El raïm, però, no solia acompanyar les campanades, ja que aquest tipus de fruita no era accessible per a la majoria de famílies de la Tinença i era considerat un luxe. Per donar la benvinguda al nou any, es realitzava un ball que, de la mateixa manera que a Nadal, era de caràcter popular sense cap orquestra professional. En molts pobles era comú, durant els balls importants, ressar una paella de tords o alguna pasteta, com ara pastissos.

Els xiquets durant aquestes festes no rebien cap regal, els pocs que tenien eren exclusivament per al dia de Reis. Com actualment, és posava una mica d’aigua i palla al balcó per als Reis Mags i s’esperava a la matinada per obrir els regals. Els regals podien ser des de figues a la paella, una tauleta de xocolata, mudes i, en alguns casos, nines per a les xiquetes i cavalls de joguet per als xiquets.

Segons Carme Segura Allepuz i Carmen Juni Adell, les dos de Castell de Cabres: *De reixos res. Mos dién: pasaran los cavalls, pasaran los cavalls, i au! los xiquets al tanto en la il·lusió. Después los pares mos posaven lo regalet, poca cosa, pobres! i així passàvem los Nadals. No teníem ni regalos ni cosas boniques, així mos vam criar, però no vam patir. [...]*

Sant Antoni

La festa de Sant Antoni és el resultat de la cristianització d’antigues cerimònies i cultes primitius dedicats a divinitats paganes protectores de la fecunditat, dels conreus i dels animals. És celebrada especialment a les Illes Balears, el País Valencià i la zona del Matarranya. Actualment considerem Sant Antoni el protector de la pagesia, del camp i dels seus animals i dels traguers, que tenien una utilitat per a l’economia domèstica. En una societat agrària, com la de la Tinença, aquest festa tenia una gran importància. Se celebrava sempre la vespra del 17 de gener.

Habitualment, totes les festes que es realitzaven al poble, menys les Majors, eren organitzades pel majoral. Aquest terme designa una casa del poble, la qual havia de fer front a les despeses de les festes del cicle anual

durant un any. Aquesta funció no representava una gran despesa econòmica, ja que el majoral, a partir del pins que li donava l'ajuntament, extrets del "monte comú", aconseguia diners per a finançar la festa. Per exemple, entre altres coses, era l'encarregat de preparar els dolços que hi havia durant el ball. La festa de Sant Antoni implica la participació de tot el poble en les diferents tasques. Les dones eren les encarregades d'anar a buscar l'argelaga seca per a recobrir tota la foguera. Els homes, en canvi, anaven al *monte comú*, on tallaven els pins i els duïen al ròssec fins a la plaça Major del poble. Allí els col·locaven verticalment apilats tots cap al centre i deixant un espai buit al mig. La barraca solia tenir unes dimensions considerables, en molts casos fins a l'altura del rellotge del campanar.

Descripció de la barraca de Sant Antoni segons José Meseguer, natural de Castell de Cabres: *Aquella semana anaven los hòmens al pinar, arrastraven i plantaven cinc o sis pins, ja tots pelats domés los troncs, i los amontonaven com los indios. Después portaven la rama i allí dins feien la barraca. [...] La barraca era molt gran, arribava a les campanes perquè los pins estaven plantats i después totes les rames damunt, era molt alta.*

El fogueró representa la barraca o cova on vivia el sant i a la qual els dimonis van calar foc, per temptar-lo cap al pecat i que deixés el bon camí, a més de ser també el centre de la celebració. Al seu voltant es reuneix la comunitat, es menja i es realitzen les diverses activitats festives. Els foguerons hivernals constitueixen un ritual de renovació, per propiciar el pas de l'hivern a la primavera, i de purificació, cremant el mal, representat pel dimoni. A més, els foguerons de Sant Antoni tindrien també un significat profilàctic vers els animals de treball o les persones: fer passar els animals entre focs és un antic ritus de purificació/protecció present a nombroses cultures.

"En una societat agrària, com la de la Tinença, aquest festa tenia una gran importància."

L'explicació de la representació de Sant Antoni segons José Meseguer i Nati Barreda, de Castell de Cabres: *Un se vestia de Sant Antoni i els altres de dimonis que portaven aquelles forques, i l'agüela. Los dimonis li pegaven a Sant Antoni, i l'agüela anava filant per allí, representa la tradició de Sant Antoni, molt antiga, sempre anava al costat de Sant Antoni. Entonces los dimonis volien llençar Sant Antoni al foc i així agafar l'agüela, la tradició [...]. Si el tiraven? Ja crec que llançaven a Sant Antoni al foc los dimonis, anaven vestits molt tapats i devien sortir molt corrents... un bot*

a l'esquena! També portava pa quan li pegaven garrotades los dimonis [...]. I después eixia ell del foc en la creu i au! los dimonis tots plans anterra [...].

Cal remarcar que la vida del sant, tal i com l'acabo d'explicar, només es representava a Castell de Cabres, els altres pobles no tenen cap coneixement sobre aquest tipus de representació. Al Ballestar, Fredes, Bel i Coratxar no s'arribava a fer la barraca, simplement es feia una petita foguera. Actualment, l'únic poble on se celebra aquesta festa de la Tinença és la Pobra de Benifassà, on continuen construint la barraca any rere any. Les persones entrevistades més velles han confirmat que abans de la guerra la benedicció dels animals es feia just després de la representació. En canvi, uns cinquanta anys enrere, es beneïen els animals el dia següent de la foguera, després de la missa. L'animal que té una especial significació és el porc. En moltes poblacions era costum criar un porc entre els veïns, que era propietat de l'església, per tal de rifar-lo per Sant Antoni.

La música és present a la festa, sobretot en les dansades o balls rodats que es fan tradicionalment a la plaça o a l'entorn del fogueró. El ball de plaça característic és la jota. Durant aquest dia se seguien els següents costums:

- Estava molt mal vist fer matances.
- Aquest dia és considerat la festa dels animals per la qual cosa no se'ls feia treballar, era corrent donar-los un pinso extraordinari i tractar-los respectuosament. Com menciona Vicent Verge Tolós del Ballestar: ... *el matxo de casa no sortia, sols per beneir-lo.*
- Els animals es vestien amb els millors guarniments, com cascavells, campanetes i altres elements sonors, de la mateixa manera que feien els joves del poble. La finalitat d'aquest vestuari era fer soroll quan corrien al voltant de la foguera.

Carnestoltes

El carnaval és una de les festes més populars arreu del món. Cronològicament precedeix l'austeritat i la penitència de la Quaresma. Comença el dijous llarder i acaba amb l'enterrament de la sardina.

El dia següent és dimecres de cendra, primer dia de Quaresma (falten quaranta dies per Pasqua). També té referències en les celebracions paganes d'alegria per l'arribada de la primavera i les disfresses simbolitzen el canvi que realitza la natura. Carnaval és, doncs, una llicència per trencar amb la rutina diària i la quotidianitat: dies de ballar, cantar, fer bromes, menjar molta carn (pilotes de carnestoltes) i bones farteres per poder suportar el dejuni quaresmal.

A l'hora d'explicar el carnestoltes a la Tinença, cal remarcar que Franco prohibí el carnaval arreu del país,

que era permès exclusivament per als infants. Aquest fet va originar que en molts pobles de la Tinença, on originalment el carnestoltes era una festa important i senyalada al calendari, quedés reduïda a un dia de ball, sense disfresses. Per aquesta raó explicaré la festa abans i després de la Guerra.

Abans de la Guerra Civil, el carnestoltes era una festa important. Com que no tenien recursos per comprar màscares, el jovent s'emascarava la cara amb cendra i quan veien alguna persona que no anava disfressada la perseguïen i li tiraven cendra perquè quedés disfressat. Si trobaven algú treballant, el lligaven de mans i li posaven una multa, normalment tot s'arreglava amb algun trago de vi o alguna cosa de menjar. Els que no n'eren partidaris se solien quedar a casa i moltes vegades eren víctimes de bromes. A continuació he transcrit una entrevista feta a Nati Barreda, de Castell de Cabres, on explica la prohibició del carnestoltes i els perquè: *Però quan ja uns eren d'un partit i els atres de l'atre i tot allò que va passar, la gent no se'n fiava de ningú i menos en la cara tapada [...]. La gent van passar uns anys molt roïns¹ quan los maquis, van fer moltes coses, per eixes muntanyes se va passar molta temor entre uns i els atres (es refereix a la guàrdia civil i als maquis), ningú tenia que anar a amagatons, no te'n podies fiar, tots en la cara ben destapada, jo no vaig tindre mai temor perquè era menudeta [...]*

La importància del carnestoltes a la Tinença, com hem pogut comprovar en l'explicació anterior, va patir un canvi radical en molt poc temps. Malgrat les prohibicions, el carnestoltes es va continuar celebrant, amb més intensitat o menys intensitat segons el poble. A Castell de Cabres, Bel i Coratxar va quedar reduït a un dia de ball, amb algun graciós disfressat, però amb la cara destapada. Al Ballestar, en canvi, feien tres dies de festa, tal i com ens ho explica Mercedes Cervera: *A carnestoltes fèiem tres dies de bastanta festa i tiraven molta farina. Es disfressaven molt, en lo que tenien, els hòmens de dona i les dones d'home, entre natros, teníem molta guerra [...].* A la Pobla, a part de la prohibició política, es va deixar de celebrar molt més abans a causa d'un assassinat entre dos famílies barallades. Al Boixar també feien tres dies de festes, tal i com ho expliquen Mari Tere Prades i Primitiva Metres: *Sí que fèiem festa, lo dissabte i diumenge, eren com fins de setmana normals, en ball, claro. I lo dilluns era lo dia de les dones, entre natros mos fèiem fetes [llavors jo li vaig preguntar que eren fetes]. Pos una li despara la taula a l'atra, o una atra entra a la casa d'una i li desfà els llits... érem molt pilles² natros, allavontes [...]* El Boixar

és l'únic poble que va realitzar el dia de les dones, els altres pobles no tenen coneixement d'aquesta festa.

A banda de la celebració pròpiament dita no hem d'oblidar-nos de la gastronomia que acompanya totes les festes. Durant el carnestoltes no podia faltar una bona pilota. El dinar de carnestoltes constava de: de primer plat patates i cigrons sense caldo i després les pilotes amb la carn de l'olla de porc, el mateix de la matança.

Pilotes de carnestoltes. Foto: Núria Meseguer Ferré

3.2.- Les festes de la primavera

Setmana Santa

La Setmana Santa és el moment més important de l'any litúrgic cristià. Es tracta d'un conjunt de celebracions que tenen lloc entre el divendres abans del Diumenge de Rams i el Diumenge de Pasqua. A través d'un ampli i ric conjunt de pràctiques festives, la comunitat cristiana recorda i recrea els darrers moments de Jesucrist a la Terra, que es coneix com la Passió, Mort i Resurrecció. La ubicació al calendari d'aquestes celebracions canvia cada any i oscil·la entre els mesos de març i abril, ja que la data de la Pasqua es fixa a partir de la primera lluna plena de primavera. Per això, la majoria d'aquests actes se celebren sota la lluna plena de març-abril. El dijous a la tarda ja no es podia treballar, fer ball, ni tocar les campanes, ni cantar en públic, estava prohibit per llei. Era com una espècie de dol col·lectiu, dies de respecte, en els quals la gent no havia d'expressar gaire les seues alegries.

Llavors, es preparava "lo moliment" en el qual les dones del poble i el capellà, decoraven l'altar de l'església amb llençols brodats, i col·locaven damunt el calze de Crist dins d'una capelleta, amb pa i vi, simulant que feien l'últim sopar. Aquest moliment era vetllat durant les vint-i-quatre hores del dia entre dijous i dissabte, cada hora per dos persones del poble, tant homes com dones. Ens ho explica Vicent Verge, nascut a la Pobla: *De nit, si te tocava, t'havies d'aixecar per a anar a velar lo moliment, i minjar règim, res de carn, claro, durant tota la Quaresma.*

¹ Costum o cosa dolenta. A la zona de la Tinença i Terres de l'Ebre, el qualificatiu "roí" és per a allò més dolent de tot.

² Persona múrria, entremaliat/ada

Durant aquests dies les dones no podien realitzar cap activitat domèstica, excepte preparar el menjar. A més, havien d'assistir a les dos misses que feien cada dia, una al matí i el rosari a la tarda. Els homes només anaven a la missa, al rosari ja no. Durant les processons importants, de Setmana Santa o de Festes Majors, les dones portaven "la xulona", formada per un mantó negre i llarg, decorat amb brodats i una *peineta* per a subjectar-lo.

"Les dones havien d'assistir a les dos misses que feien cada dia, una al matí i el rosari a la tarda. Els homes només anaven a la missa, al rosari ja no."

Aquells que tenien més diners podien comprar la butlla, permís amb el qual podies menjar carn les set setmanes de la Quaresma, menys tots els divendres. La butlla es comprava al capellà, la qual cosa creava tensió en la relació capellà-poble ja que, segons les males llengües, ell amb aquests diners comprava carn per menjar-se-la durant la Quaresma. Són moltes les anècdotes que circulen entorn aquest permís. Per exemple, segons José Gregori Meseguer: *Jo vaig sentir dir a mons pares, quan era molt jove, que una vegada, casa Llopis va invitar el capellà a dinar, ells li van dir que havien matat una gallina però com que era Dijous Sant no se la podien minjar, però el capellà, com que tastava poc la carn, va contestar: No no, avui sí que se pot minjar, és demà quan no!*

Les famílies que tenien algú malalt i que necessitava menjar proteïna per enfortir-se, havien de comprar obligatòriament la butlla. D'aquesta manera, podien menjar carn, que normalment era en forma de caldo de gallina. Segons Benilde Verge, de la Pobla: *Allavontes lo capellà manava, manava molt, més que l'alcalde. Ningú se volia enfrontar en ell, s'havia de comprar i punt [...].*

Tal i com explica Nati Barreda, el diumenge a les deu del matí, tot tornava a la normalitat. Es feia missa i després la processó, simbolitzant la resurrecció de Jesús. A la Pobla, aquesta processó la denominaven "El Encuentro", ja que simbolitzava el retrobament entre la Verge Maria i Jesús a la creu, a través de dos processons que feien cap a la plaça Major.

Les mones es donaven el Diumenge Sant, però es feien durant la Setmana Santa, abans del Dijous Sant, i es coïen totes al forn comunitari del poble. Els xiquets, com actualment, anaven a casa del padrí o padrina a buscar la mona. Les manjoies o rosques, com s'anomenaven a la zona de la Tinença, no eren com les coneixem actualment, sinó que era una pasta semblant

a la del pa, però amb més oli i matalafaluga. Estaven decorades amb un ou, en algunes ocasions pintat, i una salsitxa de la matança. Normalment es menjaven el Dilluns de Pasqua, la gent dels pobles, especialment la joventut, anaven al camp del poble a menjar-se-les. Al Boixar anaven a "la planeta del soldat", a la Pobla a "la Caritat" i a Castell de Cabres, a "l'era".

Durant la Quaresma, tots els habitants del poble havien d'anar a confessar-se. Normalment les dones hi anaven totes les setmanes, segons el capellà, però la de Setmana Santa era la més important de l'any. Com que a aquesta confessió assistien pràcticament tots els habitants del poble, els capellans feien una rotació amb els altres capellans d'altres pobles per garantir als ciutadans una major privadesa per a la confessió.

Fotografia d'una processó durant la Setmana Santa. Castell de Cabres, any 1969. Font: Arxiu familiar Meseguer-Ferré

Sant Vicent Ferrer, copatró de Castell de Cabres

Sant Vicent és el copatró de Castell de Cabres. Aquesta festa es caracteritza per l'elaboració de la rosca, una espècie de mona de pasqua de dos metres de llargària amb trenta-sis ous. Ningú del poble sap amb exactitud quan es va començar a elaborar la rosca ni els seus motius. Carme Segura, de 91 anys, assenyalava: *Molt més antes ja se feie, ma mare ja ne feia.*

Cal destacar que durant l'esclat de la Guerra Civil, del 1936 fins al 1937, es va deixar de realitzar. Quan es va tornar a començar, les majoraleses eren Carme Segura, Adoración Meseguer, Carme de Milhòmens i una altra que es desconeix. Les majoraleses eren les xiques fadrines³, dos del poble i dos dels masos, d'uns quinze anys, que s'encarregaven de buscar tots i cada un dels ingredients de la rosca. Per a aquest fet, havien d'anar a tots i cadascun del masos del terme. Tant en la primera època com en la posterior, sempre s'han posat els trenta-sis ous i la mateixa decoració, composta per corones de pasta, que caracteritza aquest

3 Persona jove, especialment en estat de casar-se.

El mossèn beneint la rosca durant les Festes de Sant Vicent Ferrer. Castell de Cabres, any 2012. Foto: Núria Meseguer Ferré

Oferta de Castell de Cabres durant les Festes de Sant Vicent Ferrer. Any 2001. Font: Arxiu familiar Meseguer-Ferré

La rosca feta, a punt de passar pel forn. Castell de Cabres, any 2012. Foto: Núria Meseguer Ferré

dolç. La rosca s'elaborava uns dies abans, i es coïa al forn comú del poble. La rosca era beneïda pel capellà a l'església, i rifada a l'oferta de la tarda. A causa del continu despoblament del poble, l'any 1952 es va deixar d'elaborar, malgrat que la festa de Sant Vicent va continuar. Les últimes majoralesses van ser: Adoración Segura, Everilda Gargallo Grau, Leovigilda Rallo Grau i Rosita Allepuz Cardona. L'any 1979, la gent que ja no vivia al poble, especialment la joventut, van impulsar la recuperació d'aquesta tradició que caracteritza el

poble de Castell de Cabres. Llavors, Diluvina Giner, Nati Barreda, Balbina Segura, Antonia Gasulla, Mercedes de Llopis, Carme Meseguer, Maria Meseguer, Maria Teresa Sabater de la Caseta dels Bous, Carme Vilalta i Rosita Allepuz van recuperar la rosca després de vint-i-set anys sense fer-la. Actualment aquesta festa se celebra dissabte i diumenge de Pasqua. Totes les dones del poble, tant les joves com les grans, continuen elaborant la rosca com es feia tradicionalment.

Els Sants Apòstols, Sant Felip i Santiago, Festes Majors de Fredes

Aquestes Festes Majors duraven tres dies. Estaven organitzades per l'ajuntament, però l'orquestra era finançada pels xics joves. Durant aquests dies, l'ajuntament recollia ous i farina per a realitzar una rosca de dotze ous. A més, tota la gent del poble portava pastes i altres productes per a rifar-los durant l'oferta de la tarda. Els diners que es recollien es donaven a l'església per a reconstruir-la a causa de la seua destrucció durant la Guerra Civil. El ball, a diferència dels altres que es realitzaven durant l'any, era professional amb l'orquestra i la gent anava mudada. A més, es realitzaven altres activitats durant el dia com: les birles, les corregudes de sacs, la de l'ou i el concurs de guinyot.

Pasqua Granada / Sant Jaume, Festes Majors de Coratxà

Actualment les Festes Majors de Coratxà se celebren per Sant Jaume, el 25 de juliol, a causa del despoblament del poble, ja que a la gent no li anava tan bé celebrar-ho durant la Pasqua Granada. Les organitzava l'ajuntament i la majoralessa, que era la última xica que s'havia casat durant l'any anterior, la qual s'encarregava de preparar l'església i pastar la prima. La festa començava el dissabte. En primer lloc, els homes anaven a despedregar el camí de la font, mentre les dones i la majoralessa pastaven la prima. A la tarda, igual que els tres dies següents, feien ball amb orquestra de les quatre a les nou de la nit. A continuació, anaven a la taverna a fer el vermut, després sopaven a casa, a les dotze començava de nou el ball i més tard ressopaven una paella de tords. Tots els dies al matí feien missa i ball del vermut.

Durant el ball es realitzaven tres tipus de balls: el ball del ram, que consistia que el xic comprés un ram a la xica amb qui volgués ballar; el ball de la postal, on tothom comprava una postal partida en dos per a després buscar l'altra meitat i ballar amb la seua parella, i per últim, el ball de la Toia, que era un gerro ple de flors o algun regal que se sortejava entre els membres del ball. Aquest es diferencia dels altres perquè es realitzava durant el dia, abans de dinar o després, al ball de la tarda.

El diumenge a primera hora l'orquestra feia cercavila, després es feia missa, es donava la prima i feien la processó pel poble. Segons Alejandro Meseguer: *La prima va ser que uns sinyors o monjos tenien unes finques i ho van donar pels més necessitats, però a canvi aquella gent havien de pagar unes barcelles (unitat de volum) de blat, i el que replegaven ho portaven a moldre, feien la farina i ho pastaen* (la majoralessa i les dones).

L'últim dia, el dimarts, es feia el dia del vells, en el qual tots els vells assistien a missa, després feien xocolatada i ball amb guitarra i acordió a la plaça.

La missa de Festes Majors de Sant Jaume a l'església de Coratxar. Any 2012. Foto: Núria Meseguer Ferré

L'Ascensió, Festes Majors de Bel

L'Ascensió pot ser des del 30 d'abril al 3 de juny. Aquesta festa dura tres dies, en els quals realitzen ball de vermut, ball de tarda i ball de nit. Tots els dies es feia missa. La informació que he obtingut de Bel és escassa, a causa del seu prematur despoblament. Cal destacar que va estar estretament relacionat amb el Ballestar, pel camí que els unia, fins que es va fer la carretera cap a Rossell.

"Les majoralesses eren les xiques fadrines, dos del poble i dos dels masos, d'uns quinze anys, que s'encarregaven de buscar tots i cada un dels ingredients de la rosca."

3.3.- Les festes de l'estiu

Sant Joan

L'estiu comença amb la celebració de Sant Joan, festa tradicional catalana. Per aquest fet als pobles de la Tinença no era una festa molt marcada. Una tradició era rentar-se la cara abans que sortís el sol. D'aquesta manera es gaudia de bona sort durant tot l'any. Algunes

persones entrevistades també han explicat que llençaven a l'aigua paperets amb desitjos, acte que anomenaven "promeses". Els joves, per a fer més festa, en alguns pobles i també depenent de l'any, organitzaven ball fins a la matinada i després anaven tots junts a la font de la plaça a rentar-se la cara. A més, aquesta data també indicava la fi de l'estada dels pagesos en els masos que treballaven. En aquest moment de l'any podien canviar-se i passar a un altre mas.

La Trinitat, copatró del Ballestar

Se celebra un diumenge del mes de juny. Durant aquest dia es realitza una processó cap a l'ermiteta que hi ha a la part baixa del poble, dedicada al misteri de la Santíssima Trinitat. Allí feien la missa, i una vegada acabada, donaven el pa amb oli, que és la mateixa pasta que el pastisset, però sense confitura i amb diferent forma.

Sant Bernabé, Festes Majors del Boixar

Al Boixar celebren les Festes Majors l'11 de juny. Abans duraven quatre dies, ara en canvi són un cap de setmana. Tots els dies es feia missa, rosari, processó amb el sant corresponent i tocada pel poble. Durant el dia feien tres balls diferents: el ball del vermut abans de dinar, el ball de la tarda, que era a partir de les cinc de la tarda fins a l'hora de sopar, i per últim el ball de la nit, que era de les dotze fins a la matinada. Aquest ball durava fins a altes hores de la matinada i quan s'acabava els joves el continuaven amb algú del poble que cantés bé o toqués algun instrument. Es feien el mateix tipus de balls que hem detallat a les Festes Majors de Coratxà: el ball del ram, el de la postal i el de la toia.

El primer dia de tots és Sant Bernabé i es realitzava l'oferta. Es feia a la casa capitular del poble, els productes sortien amb diferents preus segons el seu valor o grandària. Llavors la gent del poble o els forasters procedien a comprar-los. Els diners que es recaptaven eren per a les despeses de les festes. El segon dia i el tercer, Santa

Rosa i Sant Antoni, es continuava amb la rutina que hem explicat a dalt. L'últim, el 14, en canvi, s'organitzaven les birles i unes competicions que consistien a untar un pal alt amb sabó i aconseguir agafar el pollastre que es trobava a l'extrem de dalt.

Les albades es realitzaven de matinada, com el seu nom indica, quan la gent jove sortia del ball. Aquests portaven unes cistelles i un pal en forma de creu a la banda inferior, amb el qual les noies a qui anaven a cantar, dipositaven un rotllet. L'altra gent del poble els llençava els dolços que els havien sobrat dels àpats anteriors. Amb tota aquesta col·lecta, els nois feien cap a la plaça, on s'ho menjaven. Després del ball de la nit i

quan ja es feia de matí, els joves anaven per les cases del poble cantant les albaides: *"Baixeu les casquetes, baixeu l'aiguarent, baixeu-les de pressa si no mo n'anem."*
"De xiques com estes bé n'haureu trobat, però com les d'esta casa no n'heu trobat cap!"
"Los pardals són grossos quan surten del niu, i a la matinada fan lo rin-txin-txiu!"

Les Festes Majors eren organitzades per l'ajuntament. L'orquestra era de caire professional, a diferència de les altres festes. Es pagava entre els joves del poble i l'ajuntament. Durant les Festes Majors no existia cap tipus de majoral com en les anteriors festes. A més, els joves també s'havien de fer càrrec dels membres de l'orquestra, que s'havien d'allotjar a casa seua.

Processó del dia de Sant Bernabé. Boixar, any 2012. Foto: Núria Meseguer Ferré

Sant Pere, copatró de la Pobla

Sant Pere era el copatró de la Pobla i se celebrava el 29 de juny. Durant aquest dia, la gent es mudava per anar a la missa i la processó. Després, a la tarda es feia ball sense orquestra a la Societat fins a la nit.

Sant Jaume, copatró de Bel

Sant Jaume era el copatró de Bel i se celebrava el dia 25 de juliol. Com a la Pobla, durant aquest dia se celebrava una missa en honor al sant, processó i ball.

Sant Jaume, copatró de Coratxà

Sant Jaume també és el copatró de Coratxà. Durant aquest dia, es realitzava missa i processó. Després de la missa, les dones del poble i la majoralessa repartien el pa amb oli, dolç explicat anteriorment.

Els Sants de la pedra: Abdó i Senén, copatrons de Fredes

Els de la pedra s'anomenen d'aquesta manera perquè enterraven els cadàvers d'aquells cristians assassinats pels romans, que es deixaven a les principals vies de comunicació sense sepultura. La festa se celebrava el dia 30 de juliol. Es feia ball del vermut, de tarda i a la nit, els tres pagats pels joves.

Sant Salvador, Festes Majors al Ballestar

Les festes duraven quatre dies. Dos d'aquests dies eren pagats per l'Ajuntament, un pels xics i l'altre per les xiques. Segons Mercedes Cervera: *Aquell dia de les xiques, les xiques anaven a traure a ballar als xics, manaven les xiques, allavons los músics que pujaven se quedaven a dormir per les cases. Si era el dia de les xiques a casa de les xiques i si era el dia dels xics a casa dels xics. [...]*

Durant el dia, feien missa, ball del vermut, ball de la tarda i ball de la nit. Un dels dies realitzaven jocs: *Trencaven olles, però allavontes no ho feien los xiquets, sinó que ho feien los fadrins, los enviaven lluny, a lo millor s'enganyaven, volien pegar garrotada a la gent, la gent xillava, i era molt graciós.* A part d'aquest joc, també realitzaven altres tipus de jocs com: corregudes de sacs, corregudes amb l'ou i la cullera o per parelles amb una de les cames lligades al company. Durant la nit, feien els diferents tipus de ball, explicats anteriorment. Les albaides actualment s'han recuperat pels joves del Ballestar. També es realitzava la ronda, on la gent del poble, al final de la tarda, alguns dies s'ajuntava a la Plaça Major, i cantaven cançons "tipo Canalero".⁴

Ball de vermut, amb una demostració de jota, a les Festes de Sant Salvador del Ballestar. Foto: Mercè Gisbert Cervera

Mare de Déu d'Agost, Festes Majors de la Pobla

La festa de la Mare de Déu d'Agost durava cinc dies, dels quals tres eren pagats per l'Ajuntament, un pels xics joves i l'altre per les xiques. En algunes ocasions hi havia un sisè dia, organitzat per tots els casats de la Pobla. Els cinc dies feien missa i rosari, ball de vermut, ball de tarda i ball de nit. Durant aquest dies ballaven diferents tipus de balls. El ball era gratuït per a la gent del poble, però no per als forasters, que havien de pagar. També feien jocs com ara les olles plenes de caramels, cendra o animalets, la correguda de sacs o corregudes de burros i matxos. A més també feien un joc, bastant típic de la Tinença, en el qual untaven un pal amb sabó i a dalt hi havia un pollastre, que els concursants havien d'intentar agafar. El quart dia era el dia dels xics, que havien de pagar l'orquestra i es feien les albaides.

⁴ Cant popular en el qual el cantant improvisa la lletra de la cançó; la melodia sempre és la mateixa.

Igual que al Boixar, a la Pobla els joves també tenien el pal llarg en forma de creu invertida, perquè la gent hi diposites els seus "rotllos". El cinquè i últim dia era el dia de les xiques, que havien de pagar l'orquestra.

Corregudes d'ous de les Festes de la Mare de Déu d'Agost. La Pobla de Benifassà, anys 80. Font: Anna Maria Verge

Mare de Déu d'Agost, copatrona del Boixar

Durant la Mare de Déu d'Agost, es realitzava missa en honor a la Verge i processó. Després, a la tarda-nit, ball sense orquestra, no era de caràcter professional.

Sant Llorenç, Festes Majors de Castell de Cabres

Originàriament les Festes de Castell de Cabres eren el 10 d'agost, però a causa de la sega del blat, les van desplaçar al primer cap de setmana de setembre. Segons José Meseguer: *Com estaven segant, i tots tenien faena, i no es podia dir la collita de l'any, ho van canviar al setembre.*

Les començaven el dissabte. Durant el matí, els veïns de Castell de Cabres decoraven els carrers i les dones preparaven tots els plats de les festes. A la tarda se celebraven les joies, que eren un conjunt de corregudes com la de l'ou, la de sacs, la de córrer: una per a homes i després una altra per a les dones, més curta. Aquesta cursa és caracteritzava perquè a l'arribada hi havia un pal amb tres pollastres lligats, premi per als tres primers. També es feien olles, que com a premi tenien animals, caramels o cendra. Segons Carme Juni: *Les joies eren lo dissabte, així si venien xics forasters se quedaven pal ball, i los xics del poble s'enfadaven, però quan també venien forasteres natros també mos enfadàvem. Me'n recordo d'un any, que Pepito lo de la Caseta dels Bous, en la moto va pujar dos xiques del Boixar, i a una d'elles se li va esgarrar la calça (mitges) en la moto. Mos va preguntar si sabíem la tenda para anar a comprar-les, i*

li vam dir que natros que érem del poble, no ho sabíem, per ràbia, au! Que vaigue en les calces esgarraes. [...]

A la nit se celebrava el ball. Aquest ball era amb músics professionals, pagats per l'Ajuntament. Aquests dies ballaven diferents tipus de ball, com als altres pobles de la Tinença. A les Festes Majors, el ball es fa a la Plaça Major. Segons Nati Barreda: *La iaia Maria explicava que quan ella era jove (en temps de la República), lo ball se feia a dos puestos diferents: los rojos a la iglesia, i los atres a la plaça [...]* I continua: *Estàvem totes les xiques assentades, i mos preguntaen los xics: Este el balles? i si ja li havies dit a algú feies: no l'atre. I lo ballador que no t'agradave lo feies passar set o vuit balls, hasta que es desenganyae i ja no tornae [...]* N'hi havia algunes que estaen hores i hores allí sentada avorrida, perquè si no la traïe a ballar ningú no podie ballar [...] *Ere la nostra distracció, no hi havie res més, lo ball ere l'únic [...]*.

El diumenge de matí feien la missa, el ball del vermut i a la tarda el rosari, després el ball de la tarda i, per últim, ball de la nit.

El pal amb els pollastres per a les joies de la Festa Major de Sant Llorenç. Castell de Cabres, any 2004. Font: Arxiu familiar Meseguer-Ferré

"Les joies eren lo dissabte, així si venien xics forasters se quedaven pal ball, i los xics del poble s'enfadaven, però quan també venien forasteres natros també mos enfadàvem."

3.4.- Les festes de la tardor

Matança del porc

La matança del porc a Catalunya, les Illes Balears i País Valencià és l'activitat d'escorxar els porcs domèstics. Tradicionalment la millor època per fer la matança era l'hivern, i més concretament cap a la Puríssima, quan calia carn fresca per a les celebracions de Nadal i quan les activitats a les granges es veien molt reduïdes perquè ja havia passat l'època de les collites. Normalment, quan les condicions de vida de les societats eren més espartanes, aquesta era l'única època de l'any en què la gent podia menjar porcions relativament grans de carn. Malgrat que no es pot considerar pròpiament una festa com les que he tractat, s'ha de tenir en compte que sense matança no hi havia menjar per a les festes.

El dia de la matança era una gran celebració, cada casa matava el seu porc i convidava tots els seus veïns i familiars, per poder ajudar a sacrificar l'animal. La funció de les dones durant aquell dia era preparar tot tipus de plats i postres. Al matí, quan els homes eren apunt d'arribar per a sacrificar l'animal, les dones de la casa ja havien de tenir preparat l'esmorzar, que normalment era: xocolata calenta sucada amb "aulades"⁵ o galetes, cacaus, figues, etc. Després de l'esmorzar tocava matar el porc: cada home agafava l'animal per les orelles i potes, el posaven damunt la taula, ja feta expressament per aquesta ocasió, i el degollaven. A continuació les dones regiraven la sang perquè no es quallés i poder fer a la tarda les botifarres.

Per a dinar era típic fer una gran paella de carn, de segon es rostien parts del porc que havien sacrificat i finalment, de postres, es feien coquetes de sagí, pastissos i rotllets. A la tarda les dones s'encarregaven de fer les botifarres amb la sang de l'animal, mentre els homes jugaven a les cartes, normalment al guinyot⁶ o al burro. Al vespre, quan les dones ja havien acabat de preparar botifarres, *frito*, salsitxes i tot tipus de plats, havien de tornar a preparar un altre banquet per a tots els convidats. Després de sopar no podia faltar el vi i l'aiguardent, per acompanyar la nit.

⁵ Pasta dolça plana amb sucre per sobre.

⁶ Joc de cartes similar al tuti i a la brisca. El guinyot està molt estès a diverses zones d'Espanya com Soria, Navarra i Aragó; als Països Catalans és un joc molt popular a les zones limítrofes amb l'Aragó, sobretot a Castelló i a les terres de l'Ebre (comarques del Baix Ebre, Montsià, Ribera d'Ebre i Terra Alta), on hi ha molta afició i és considerat poc menys que el "joc nacional". En molts pobles, com els de la Tinença, s'organitzen campionats de guinyot a les Festes Majors.

Matança del porc a Castell de Cabres. Font: Arxiu familiar Meseguer-Ferré

4.- Conclusions

Aquesta terra oculta i oblidada està envoltada per les serralades frontereres entre Catalunya, Aragó i el País Valencià, és un territori de cruïlla que al mateix temps pertany administrativament a Castelló (País Valencià), eclesiàsticament al bisbat de Tortosa (Catalunya) i amb fortes relacions comercials amb els pobles del Baix Aragó. Aquesta combinació ha originat una mescla de folklores, costums, gastronomia i parla única. Les dificultats de comunicació, la pobresa i la seua peculiaritat històrica l'han convertit pràcticament en una subcomarca amb unes característiques perfectament definides. En ella perduren, encara, l'art de les tradicions i el folklore, restes de monumentals temples, pintures rupestres molt valorades pels experts o el record de figures històriques conegudes universalment com el General Cabrera o la Pastora. Terres avui en dia despoblades viuen en el record de l'esplendor i les proeses del passat, i malgrat el pas dels segles i l'avanç cap a les noves tecnologies, continuen sent presents en els seus pobles les formes de vida ancestrals.

"La festa tindrà un caràcter més religiós o social, familiar o personal, però forma part de la vida de totes les persones."

No hi ha cap cultura ni experiència humana sense la presència d'alguna festa. Sembla que, pel motiu que sigui, és una part constitucional i inevitable. La festa tindrà un caràcter més religiós o social, familiar o personal, però forma part de la vida de totes les persones. Parlar de festa era parlar de celebració i trencament de la rutina, que permetia als veïns dels pobles gaudir de la música, la gastronomia i el ball. A banda, cada festa té la seua pròpia significació i els seus motius, que feien referència a rituals pagans i que més tard són assimilats pel cristianisme. Aquests rituals

pagans es basaven, normalment, en les estacions de l'any i el cicle agrícola. Cada festa simbolitza l'entrada o sortida d'alguna d'aquestes etapes. El continu abandonament dels pobles va causar la desaparició de moltes d'aquestes festes i actualment algunes no s'han recuperat. La progressiva decadència del patrimoni cultural de la Tinença va arribar, als anys vuitanta, a un punt d'inflexió. La gent que havia marxat jove dels pobles i els seus fills, que havien crescut lluny dels seus orígens, moguts pel sentiment de nostàlgia i el desig de recuperar les tradicions en les quals havien crescut ells i els seus avantpassats, van començar la tasca de rescatar de l'oblit no únicament el folklore sinó els pobles en conjunt.

La major part de les festes d'hivern han desaparegut per qüestions simplement climatològiques. Com que la gent no viu durant l'any als pobles, únicament hi van quan són períodes de vacances o quan el temps ho permet. És el cas de Sant Antoni i Carnestoltes. No és el cas, però, de Sant Vicent de Castell de Cabres que, malgrat que es fa durant el mes d'abril, es manté, en bona part per la rosca, peculiaritat del poble. En canvi les Festes Majors o copatrons, que es concentren la majoria durant la primavera o l'estiu, s'han mantingut, amb més o menys importància. És evident que les activitats que es feien i es fan actualment han evolucionat sense alterar, però, la seua essència.

5.- Bibliografia i webgrafia

ALMUNI, Victòria; BALLESTER, Marutxi; ANDREU, Manolo [coords.] (2009). *La Sénia. Societat i economia*. Benicarló: Onada Edicions (Biblioteca Cruïlla, 4). 156 pàg.

MILIÁN BOIX, Manuel; SIMÓ CASTILLO, Juan B. (1983). *El Maestrazgo histórico y Morella (puertos y comarca): historia y arte*. Vinaròs: Impremta Castell. 336 pàg.

MILIÁN MESTRE, Manuel (1967). *Morella y sus puertos*. Barcelona: Occitania. 312 pàg.

URCELAY ALONSO, Javier (2002). *El maestrazgo carlista :una visita a los escenarios y lugares de las Guerras Carlistas del siglo XIX*. Vinaròs: Ed. Antinea. 383 pàg.

GISBERT, Joan Miquel; Andreu, Manolo [coords.] (2010). *Els annals del monestir i convent de Benifassà*. Benicarló: Onada Edicions (Biblioteca Taula del Sénia; Sèrie Maior, 2). 156 pàg.

<http://www17.brinkster.com/lapobla/> (Consulta: 22 de setembre de 2012)

<http://ca.wikipedia.org/wiki/Portada> (Durant tota la recerca, any 2012)

<http://www.festacatalunya.cat/> (Consulta: 6 de novembre de 2012)

<http://www.diccionari.cat/> (Durant tota la recerca, any 2012)

6.- Agraïments

M'agradaria donar les gràcies a tota aquella gent sense la qual no hauria estat possible fer aquest treball. En primer lloc, a la meua iaia de Castell de Cabres que, a part de concertar-me algunes de les entrevistes, m'ha ajudat a desxifrar-les i així comprendre realment el missatge que em volien transmetre els entrevistats. En segon lloc, als meus pares, els quals han sofert amb mi totes i cadascuna de les emocions que et porta un treball de recerca, des de l'alegria fins als plors i nervis. A les divuit persones entrevistades que amb una gran predisposició m'han ajudat de maneres molt diverses, bé contestant les entrevistes o bé deixant-me fotografies antigues (confiant, moltes vegades, a una jove desconeguda un bé amb un gran valor sentimental). També cal citar la gran tasca que han fet els dos professors que han revisat el treball, per una banda Xavi Pomada, tutor del treball, que ha tingut la paciència de corregir totes i cadascuna de les meues faltes d'ortografia, i per l'altra, Victòria Almuni, presidenta del Centre d'Estudis Senienecs, la qual sense cap mena de compromís es va comprometre en la realització del treball, ajudant-me en tots els aspectes, des de la planificació fins al buidatge de les entrevistes, tasca que sense ella no hagués pogut realitzar.